

5.2.2. Міжнародні і міждержавні правові екологічні документи

Перші міжнародні екологічні документи захищали право людей на здорове довкілля і регламентували обмеження у використанні зброї. Це – Женевський протокол “Про заборону використання на війні задушливих, отруйних та їм подібних інших газів, а також бактеріологічних засобів” (1925 р.), Паризький пакт (Пакт Британа-Келлога) (1928 р.) про визнання війни міжнародним Злочином, “Загальна декларація прав людини”(1948 р.) тощо. Окремі природні компоненти і природа в цілому отримали правовий захист у багатьох міжнародних документах. У 1954 році було укладено Лондонську конвенцію щодо попередження забруднення моря нафтою. В 1959 році прийнято “Договір про Антарктиду”, за яким цей континент оголошено спільним надбанням людства, без’ядерною територією. Договори “Про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі та під водою” (1963 р.), “Про космічну діяльність держав” (1968 р.), “Про заборону розміщення на дні морів та океанів і в їх надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення” (1971 р.) захистили основні природні сфери від ядерного забруднення. Підсумковим документом стала Конвенція про заборону військового чи будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (1977 р.).

Велика увага приділяється захисту *Світового океану*. В 1960 році були прийняті три Конвенції (Про відкрите море; Про континентальний шельф; Про територіальну і прилеглу зони). В 1969 році підписано Брюссельську конвенцію про втручання у відкритому морі у випадках забруднення нафтою, пов’язаного з морськими аваріями, і про відповідальність за збитки, спричинені забрудненням

моря нафтою. “Конвенція з морського права” (1982 р.), окрім всього, уточнила поняття “забруднення моря”. Під забрудненням моря розуміється введення людиною безпосередньо або посередньо речовин чи енергії в морське середовище, які призводять або можуть призвести до таких шкідливих наслідків, як втрата живих ресурсів, небезпека для здоров’я людини, зниження якості морської води, погіршення умов відпочинку людей тощо.

Хронологія головних міжнародних документів по захисту *атмосферного повітря* характеризується наступним:

- 1948 р. – Конвенція Всесвітньої метеорологічної організації;
- 1967 р. – Договір про космічну діяльність держав;
- 1968 р. – Конвенція МОП про захист від іонізуючої радіації;
- 1978 р. – Конвенція про міжнародну шкоду, заподіяну космічними об’єктами;
- 1980 р. – Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані;
- 1986 р. – Протокол про скорочення викидів сірки на 30%;
- 1988 р. – Віденська конвенція про охорону озонового шару та Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар;
- 1989 р. – Протокол про обмеження викидів окислів азоту або їх транскордонних потоків.

ЮНЕСКО в 1971 р. започаткувала Програму “Людство і біосфера”, досвід виконання якої дозволив прийняти у 1980 р. Всесвітню стратегію охорони природи.

Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) прийняла багато документів, головними з яких є наступні:

- Декларація з навколишнього природного середовища і розвитку;
- Порядок денний на XXI століття;
- Заява про принципи відносно лісів;
- Рамкова Конвенція про зміну клімату;
- Конвенція про біологічне різноманіття.

Декларація Ріо з навколишнього природного середовища та розвитку містить 27 Принципів. Перший Принцип визначає пріоритетне місце людини – “Люди – центр піклування в процесі

постійного розвитку. Вони мають право на здорове і творче життя в гармонії з природою”. Концепція розвитку викладена в Принципах 3, 4 та 25 – Мир, розвиток та охорона навколишнього середовища – взаємозалежні та невід’ємні. Право на розвиток повинно реалізовуватися з урахуванням того, що це буде відповідати потребам розвитку та природоохоронним заходам наступних поколінь. Для того, щоб досягти постійного та безпечного розвитку, природоохоронні заходи мають займати своє місце у процесі розвитку і не можуть розглядатися окремо від нього. Дев’ять Принципів присвячено екологічній політиці держави. Зокрема, вказано, що держави мають суверенне право на проведення своєї особистої природоохоронної політики та політики розвитку і гарантують, що їх дії не зашкодять навколишньому середовищу інших держав чи районів, що знаходяться за межами дії їх національних законів. Спеціальної пріоритетності потребують країни, що розвиваються, особливо найменш розвинуті і тому найбільш екологічно вразливі. Держави мають співпрацювати в пошуках прийнятних наукових рішень і сприяти розробкам, розповсюдженню і передачі технологій. Органи державної влади повинні добиватися проголошення інтернаціоналізації природоохоронних коштів та використання економічних важелів, беручи до уваги, що забруднювач у принципі відшкодовує витрати на усунення забруднювання. Держави вводять в дію ефективне природоохоронне законодавство. Принцип 21 адресовано молоді: “Творчість, ідеали та сміливість молоді світу повинні бути мобілізовані для встановлення глобального партнерства, щоб досягти постійного розвитку та забезпечити краще майбутнє для всіх”.

Порядок денний на XXI століття – це програма того, як зробити розвиток надійним із соціальної, економічної і екологічної точок зору. Людство переживає вирішальний момент своєї історії. Світ зустрівся з проблемами жебрацтва, голоду, хвороб, неграмотності і продовженої деградації екологічних систем, від яких залежить наш добробут. Єдиний засіб забезпечити собі більш безпечно, більш квітуче майбутнє – це вирішення проблем навколишнього середовища та економічного розвитку в комплексі й узгодженим шляхом. Ми повинні задовольнити основні потреби людей, підняти рівень життя для всіх і в той же час краще захищати і зберігати екологічні системи. В Порядку денному

розглядаються як поточні проблеми, так і питання підготовки до вирішення майбутніх проблем. Забезпечення сталого розвитку є, в першу чергу, обов'язком уряду, і воно вимагає розробки національних програм, планів і політики. Зусилля держав повинні координуватися через міжнародні організації, такі як ООН. Слід заохочувати широку участь громадськості, а також активну участь недержавних організацій і інших груп.

Заяви про принципи відносно лісів – це перша глобальна угода, яка враховує як потребу в захисті лісів – складової природного довкілля і культурного середовища, так і необхідність використання дерев і інших форм лісового життя для цілей економічного розвитку. Заява містить 15 принципів, зокрема наступних:

- всі держави повинні взяти участь в “озелененні світу” шляхом посадки і збереження лісів;
- ліси слід використовувати таким чином, щоб задовольнити соціальні, економічні, екологічні, культурні і духовні потреби сучасного і майбутнього поколінь;
- посаджені ліси є екологічно припустимим джерелом енергії і промислової сировини;
- національні програми повинні захистити унікальні ліси, включаючи старі ліси, а також ліси, що мають культурну, духовну, історичну чи релігійну цінність;
- державам необхідні плани раціонального ведення лісового господарства, які ґрунтуються на безпечних для оточуючого середовища рекомендаціях. Сюди входить і екологічно безпечне управління територіями, які оточують ліси.

Рамкова Конвенція про зміну клімату нагадує, що згідно з Уставом ООН держави мають право використовувати свої ресурси, але вони несуть відповідальність за те, щоб їхня діяльність не спричиняла шкоди природному середовищу за межами кордонів держави. Оскільки найбільша доля викидів парникових газів у минулому і нині приходиться на розвинені країни, вони повинні очолити боротьбу із зміною клімату і його негативними наслідками. Вони повинні проводити таку політику і вживати таких заходів, які б обмежували викиди парникових газів, а також покращували б стан лісів і океанів, які поглинають і накопичують парникові гази. Поставлена перед цими

державами мета передбачає зменшення викидів двооксиду вуглецю і інших парникових газів до рівня 1990 року. Всі держави повинні надавати інформацію про обсяги викидів парникових газів, сприяти раціональному використанню таких поглиначів парникових газів, як рослини, ліси й океани, співпрацювати в плануванні заходів по зменшенню впливу зміни клімату тощо.

Конвенція про біологічне різноманіття має за мету збереження і надійну еволюцію систем життєзабезпечення біосфери. Різноманіття живих організмів являє собою велику цінність з екологічних, генетичних, соціальних, економічних, наукових, освітянських, культурних, рекреаційних і естетичних причин. Біологічне різноманіття зменшується внаслідок певних видів людської діяльності, і дуже важливо передбачити, попередити і усунути причини цього зменшення. Держави мають право користуватися своїми біологічними ресурсами, але вони також несуть відповідальність за збереження їх різноманіття. Тому державам рекомендується розробити національні стратегії, плани чи програми збереження і раціонального використання біологічного різноманіття. Ввести збереження і раціональне використання біорізноманіття як елементу планування і політики. Прийняти закони для захисту видів, яким загрожує вимирання, створити системи заповідників для збереження біорізноманіття і сприяти екологічно безпечному розвитку навколишніх територій. Впровадити засоби контролю за ризиком, пов'язаним з появою організмів внаслідок використання біотехнологій. Використовувати засоби масової інформації і освітянські програми для того, щоб допомогти громадськості зрозуміти важливість біологічного різноманіття і необхідність прийняття заходів по його збереженню. Запобігати появі сторонніх біологічних видів, котрі погрожують екосистемам, поселенням чи біологічним видам; контролювати чи знищувати їх.

Міждержавні правові документи регламентують відносини між двома чи декількома державами. Перші екологічні документи впорядковували використання прикордонних природних об'єктів. Так, у 1909 р. була укладена угода між Канадою та США по прикордонних водних об'єктах, якою передбачалося зобов'язання не забруднювати воду даних об'єктів. У 1936 р. підписано Конвенцію про режим

проток, в якій передбачені права та обов'язки причорноморських держав щодо проток Чорного моря. Держави Латинської Америки в 1967 р. оголосили Південну Америку без'ядерною зоною ("Договір Тлателолко"). Аргентина і Болівія підписують угоду про захист прикордонних вод і лісів (1971 р.). У 1973 р. між США і Мексикою укладено договір про розведення в Мексиці лісів за американські кошти для компенсації витрат кисню. В Берні (Швейцарія, 1979 р.) було підписано Конвенцію про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування в Європі, в основу якої покладено широко відомий документ – Рамсарську (Іран, 1971 р.) Конвенцію про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення головним чином як середовище існування водоплавних птахів. На Конференції Причорноморських країн (Бухарест, 1992 р.) прийнята "Конвенція про захист Чорного моря" – приклад поєднання зусиль зацікавлених країн регіону. Європейські держави в 1994 р. уклали Хартію європейських міст по сталому розвитку (Аальборзька хартія), основою якої є екологічна стійкість. Визнано, що лімітуючим фактором економічного розвитку міст стає природний потенціал – атмосфера, ґрунт, вода і ліси. Пріоритетними визнані інвестиції в збереження запасів підземних вод, використання енергозберігаючих промислових технологій, розширення штучних лісонасаджень для компенсації витрат природних лісів, використання в містах "екологодружніх" транспортних засобів, зменшення забруднюючих промислових і комунальних відходів тощо.

Якщо судити по кількості документів, то екологічна дипломатія досягла значних успіхів:

Роки	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1995	2000
Кількість документів	25	40	51	80	102	130	160	210	250

Контрольні запитання і завдання

1. Що було предметом перших міжнародних правових документів?
2. В чому особливість правового статусу Антарктики?
3. Перелічити міжнародні документи, які обмежують вплив на природне середовище військової діяльності.
4. Що таке “забруднення моря”?
5. Які основні документи прийняті на Конференції ООН в Ріо-де-Жанейро?
6. Проаналізувати зміст Декларації Ріо.
7. Чому в Декларації Ріо особливі надії покладено на молодь?
8. Проаналізувати зміст документа “Порядок денний на ХХІ століття”.
9. Які людські потреби задовольняють ліси?
10. Проаналізувати зміст “Заяви про принципи відносно лісів”.
11. Чому в “Конвенції про зміну клімату” до розвинених країн пред’являються більші вимоги?
12. В чому мета “Конвенції про біологічне різноманіття”?
13. Проаналізувати зміст “Конвенції про біологічне різноманіття”.
14. Навести приклади міждержавних правових екологічних документів.